

והגית בו יומם ולילה – פירושים והשלכות

(א) והגית בו יומם ולילה כנגד ואספת דגנך – הצגת הבעיה

בספר יהושע (א, ח) אומר ה' אל יהושע: "לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו, כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל".

בגמרא בברכות (לה ע"ב) נאמר: "ת"ר ואספת דגנך מה תלמוד לומר, לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיד. יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר ואספת דגנך, הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחאי אומר, אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורח בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה, אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנאמר: 'ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו' (ישעיהו סא, ה) ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר: 'ואספת דגנך' ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן שנאמר: 'ועבדת את אויבך'".

הגמרא מצביעה על סתירה בין הפסוק "ואספת דגנך" לבין הפסוק "לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה". סתירה זו מבוססת על שתי הנחות: (א). "והגית בו" – מצווה כל אחד מישראל; (ב). "יומם ולילה" – משמעו כל היום וכל הלילה. אך ככל הנראה הנחות אלו אינן מחוייבות. הסוגיה במנחות (צט ע"ב) אומרת: "תניא רבי יוסי אומר אפילו סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום, אלא מה אני מקיים לפני תמיד, שלא ילין שולחן בלא לחם. אמר ר' אמי מדבריו של ר' יוסי נלמוד אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים מצוות 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיד'. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי אפילו לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש, ודבר זה אסור לאומרו בפני עמי הארץ. ורבא אמר מצוה לאומרו בפני עמי הארץ". גם רבי יוסי וגם רבי שמעון בר יוחאי חולקים על ההנחה השנייה. אין חובה ללמוד כל היום וכל הלילה. די – לפי רב יוסי בלימוד פרק אחד שחרית וערבית ואילו רבי שמעון בר יוחאי מסתפק בקריאת שמע שחרית וערבית. בעל "מנורת המאור" (חלק ב בעניין קריאת שמע) אימץ את שיטת רבי

יוסי ורבי שמעון בר יוחאי ויישמה לפתרון בעיה דומה: "לפי שאמר הקדוש ברוך הוא, 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיו והגית בו יומם ולילה' וחזר ואמר 'ששת ימים תעשה מלאכה' היאך יתקיימו שני מקראות הללו? לפיכך תיקן להם קריאת שמע שחרית וערבית, וכל הקורא אותה כאילו קרא כל התורה. משל למלך שנתן לבנו שדות רבות והיה יגע בעבודתם. כיוון שראה המלך שהיה מתייגע בהן, תיקן לו כרם אחד והביא כל מעדני עולם ושבת בו. כך, הקב"ה נתן לישראל תורה, נביאים וכתובים ואמר כל מי שמתייגע בהן אין קץ למתן שכרו וכל מי שאינו יכול להתייגע בהן, דיו בקריאת שמע, שחרית וערבית".

אמנם "מנורת המאור" מדגיש כי פיתרון זה טוב רק לאדם שאינו יכול להתייגע בתורה, והדברים אמורים לדעתו דווקא על קריאת שמע, הכוללת את עשרת הדיברות.

בהמשך הסוגיה במנחות אומר רב שמואל בר נחמני, אמורא ארץ־ישראלי בדורות השני והשלישי: "פסוק זה אינו לא חובה ולא מצוה אלא ברכה. ראה הקב"ה את יהושע שדברי תורה חביבים עליו ביותר שנאמר 'משרתו יהושע בן־נון נער לא ימוש מתוך האוהל' (שמות לג) אמר לו הקב"ה: יהושע כל כך חביבים עליך דברי תורה, 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיו'!" רב שמואל בר נחמני חולק על ההנחה הראשונה: והגית בו – אינה מצוה וחיוב אלא ברכה!

(ב) לא ימוש – קשיים ביישומה כהנחיה כללית

אף אם נבין שהפסוק הוא מצוה, יישומה בעם ישראל ככלל במתכונת של "יומם ולילה" יתקל בשני קשיים: האחת, כדעת רבי שמעון בן יוחאי בברכות הוא שואל, תורה מה תהא עליה, אף אנו נשאל במישור הלאומי הכללי "מדינה ועם יהודי מה יהא עליהם?" הרי לא יעלה על הדעת שנשאיר את תפקידי השררה וההנהגה או מחקר ופיתוח בידי אומות אחרות! ובמישור האישי: פרנסה מה תהא עליה? הדבר פשוט איננו מעשי! אפילו ר' חיים מוולוז'ין, שנודע בתמיכתו בהזנחת עיסוקים חיצוניים ללימוד התורה מודה: "ודאי שלכלל ההמון כמעט בלתי אפשר שיתמידו כל ימיהם רק בעסק התורה שלא לפנות אף שעה מועטת לשום עסק פרנסת מזונות כלל" (נפש החיים שער א פרק ח).

הקושי השני הוא בטבע האנושי. זה בנוי כך שקשה ביותר לעסוק יומם ולילה באותו דבר ללא גיוון וללא שינוי.

נראה שרבי שמעון בר יוחאי לא אמר את דבריו אלא לשכבה מסויימת בעם ובזמן מסויים מאוד. ניסיון לכפות דרך כזו על הכלל או אפילו קביעת

עדיפות בלעדית לשיטת רבי שמעון בר יוחאי תצמיח בודדים, שיהיו מסוגלים לעמוד בכך, אך תיצור מצב של רבים שאינם מוצאים עצמם בתוך המיסגרת¹. כך אירע בעולם הישיבות של ליטא ופולין טוען הגאון רבי יחיאל יעקב ווינברג, בספרו "שרידי אש" (חלק ב סימן ח): "לפי שלא ידעו לכונן את החינוך על פי תנאי הזמן".

התורה, מסביר ה"אור שמח" בהלכות תלמוד תורה (פ"א, ה"ב). היא תורת חיים, ולא סביר להניח שתצווה על דבר שאין רוב הציבור יכול לעמוד בו: "כי אינו דומה בחיוב תלמוד תורה האיש אשר נפשו מרגשת בשכלה הזך ונקשרה בעבותות אהבה לתלמוד תורה לאיש אשר כוחות נפשו נרפים ועצלים, לכן איך היה מחוק הבורא לחוק חיוב תלמוד תורה לכל ישראל...". זוהי התייחסותו לחלוש המזג. אין הדברים אמורים על הבטל בגלל מלאכתו. שיטתו המופיעה מספר שורות קודם לכן היא: "ונמצא מצוות תלמוד תורה, אשר בוודאי אם יבקש האדם טרף ומזון בכל זאת אינו נחשב למפריע למצוות תלמוד תורה, 'ואספת דגן' כתיב".

(ג) פירושים חסידיים

ראינו כי את הסתירה שבין הפסוקים "והגית בו" ל"ואספת דגן", מנסים ליישב התנאים, על ידי צימצום פרק הזמן של "יומם ולילה", או בהבנה שאין כאן מצוה. בבואנו לעיין בפרשנות החסידית לאותו פסוק נמצא שניתן לסווג את ההסברים לפי אותן שתי קאטיגוריות.

בספר תפארת עוזיאל (שיה"ש) מופיע הביטוי "יומם ולילה" כמידת הבנה. יומם – בבחינת השגה בהירה. לילה – בבחינת השגה מטושטשת ולא ברורה, כך שבכל מצב של הבנה אדם חייב להגות בה, אך לאו דווקא בצורה תמידית. הסבר זה מקביל לפתרון של רבי יוסי ורבי שמעון בר יוחאי.

ואילו הרב צדוק הכהן מלובלין כותב בספרו "צדקת הצדיק" (סימן רי), שישנו כאן היתר ללימוד תורה כל היום וכל הלילה. התורה אינה כמו התפילה שאינה יכולה להשאיר את האדם קרוב לבוראו כל הזמן. התפילה נועדה לקרב את האדם לבוראו לתקופה קצרה, שלאחריה מוכרח להיות התרחקות. אך, התורה אינה כזאת, שהרי התורה באה מן החכמה (על פי הזוהר ח"ג פ"א, א) וחכמה הרי היא למעלה מהזמן. ממילא החכמה שייכת בצורה תמידית, אדם יוכל לעסוק בה ללא הרף ולא יפגע. ממשיך הרב צדוק

1. הן כך נאמר בהמשך הגמרא "הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידן" וכבר דייקו "הרבה עשו" שכן דרכו של רשב"י מתאימה לבני עליה והמה מועטים, (העורך).

הכהן מלובלין ומבאר: "אפשר להיות דבוק בה' באופן קבוע, שלא יתבטל אפילו רגע אחד..." אך כל זה בגדר חסד עליון ולא כמצוה. הסבר זה מקביל לפתרון של רב שמואל בר נחמני.

(ד) דיון בשיטת רשב"י

ראינו לעיל, שרשב"י חולק על רבי ישמעאל ומסתפק בקריאת שמע שחרית וערבית כדי לצאת ידי חובת תלמוד תורה. אולם רבי שמעון בר יוחאי אומר בברכות (לה ע"ב) – שהמצב האידיאלי הוא שעם ישראל ילמד כל היום, ומלאכתו תיעשה על ידי אחרים!

ניתן ליישב את הסתירה על-פי חילופי נוסחאות. בסוגיה במנחות לא נאמרו הדברים בשם רשב"י אלא כפי שגורס הש"ך (יורה דעה סימן רמו סק"א): "רבי יוחנן בשם ר' שמעון בן יהוצדק", שהיה אמורא ארץ-ישראלי בדור הראשון ורבו של רבי יוחנן. לפי גירסה זו אין כלל קושיה מאימרה אחת על השנייה, ואכן רבי שמעון בר יוחאי עצמו ממשיך לדרוש לימוד תורה יומם וליל כשיטתו בברכות.

תוספות הרא"ש עמד על סתירה זו: "לא משום שסבר רבי שמעון שהוא חובה, שהרי הוא אמר בפרק שתי הלחם במנחות, שאפילו לא קרא אלא קריאת שמע שחרית וערבית קיים מצוות לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך" (לה עמוד ה, ד"ה רבי שמעון). הווי אומר, המחלוקת בברכות היא לגבי מידת חסידות בתלמוד תורה, – תלמוד תורה כמצוה מן המובחר. מצד הפסוק "והגית בו יומם ולילה" נפטר האדם כבר על ידי קריאת שמע שחרית וערבית. והמהדר – לא יפסיק, אפילו למלאכתו.

אפשר שהסתירה בדברי רשב"י אינה אלא תוצאה של שינוי בדעתו והשקפתו בשלבים שונים בחייו. הגמרא שבת (לג ע"ב) מספרת כי רשב"י ובנו ישבו במערה שתיים עשרה שנים מפחד הקיסר. כשמת הקיסר בא אליהו והודיע להם. וכאשר הם יצאו מהמערה, ממשיכה הגמרא ומספרת: "חזו אינשי דקא כרבי וזרעי, אמר מניחים חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. כל מקום שנותנין עיניהן מיד נשרף. יצתה בת קול ואמרה להם להחריב עולמי יצאתם, חיזרו למערתכם".

למה לחזור למערה? רשב"י ובנו יצאו מן המערה – הגיעו מן השמים ממעל עם דעות, השקפות ודרישות שלא תאמו ולא ניתנו ליישום בארץ, "כל מקום שנותנין עיניהן מיד נשרף". או אז יצאה בת קול ואמרה: רשב"י ובנו, בני חביבי, ראשכם בשמים, יש לכם ציפיות ודרישות שפשוט אי אפשר ליישמן בעולמי שבראתי. חיזרו למערתכם, סדרו מחדש את ציפיותיכם ודרישותיכם מעולם של בשר-ודם, מחיים של דאגה לפרנסה, מהוויה של

חרישה וזריעה. וכך היה: "הדור אזול איתבו תריסר ירחי שתא אמרי משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש". הם חזרו למערה, ערכו חשבון נפש ותיאום ציפיות מחדש. ורק אחרי שהם העריכו הכל מחדש הם יכלו לחזור ולהיפגש עם העולם כמות שהוא. "יצתה בת קול ואמרה צאו ממערתכם נפקו... אמר לו בני די לעולם אני ואתה... אמר ליה לבריה חזי כמה חביבין מצוות על ישראל..." לאחר שהייה שניה זו במערה הם יצאו עם גישה שונה ליחס שבין תורה לעבודה.

את הפסוק "לא ימוש... והגית בו" ניתן להבין בצורה שונה, כך שלא תהיה סתירה בין הסוגיות. המהר"ם שי"ק, כתב בפרשת ואתחנן מצוה תכא: "שכוונת ר"ש בן יוחאי כך היא, שאם קורא קריאת שמע שחרית וערבית ומייחד כל מעשיו לשם ה', ואם כן אף זה שחורש וקוצר הכל, מייחד לשם ה' יתברך. לכן אפשר לומר שמי שקורא רק קריאת שמע שחרית וערבית, גם כן קיים את הפסוק של 'לא ימוש' וכו', אבל ב'כיצד מברכין' מדובר בסתם אדם, שאינו מייחד מעשיו לשם ה', שיהיה רק חורש בשעת חרישה וקוצר בשעת קצירה ולא תהיה כוונתו לה' יתברך, בזה צריך דווקא לקיים 'והגית' אבל בקריאת שמע בלבד לא יצא".

לדעת המהר"ם שיק "לא ימוש" אין פירושו, שילמד כל הזמן אלא שיביא את זה לידי ביטוי במעשיו היום-יומיים. גם כשנמצא בשדה יהיה ניכר במעשיו שמכוונים הם לשם שמים. "לא ימוש... מפיד", אין משמעותו שצריכים להיות בפיו כל הזמן, דבר שישתק אותו מכל אפשרות לחיי יצירה גשמיים. אלא, הפירוש הוא שיתנהג בחיי המעשה כאישיות תורנית. זוהי ההנהגה עליה לוחץ רשב"י בסוגיה במנחות.

בסוגיה "ב'כיצד מברכין", בברכות, רשב"י ממליץ להגות בתורה כל היום וכל הלילה, שאחרת איך יקיים מאמר הספרי: "ושנתם – שיהיו דברי תורה משוננים בפיד", או לגירסה אחרת "מחודדין בפיד" (קידושין ל ע"א). לשם כך מצריך, להגות בתורה יומם ולילה. אומנם, אין עליו איסור לעבוד אם לא זכה שמלאכתו נעשית בידי אחרים, שהרי הלא תעשה של "לא ימוש" לא חל עליו לדעת רשב"י, שנפטר ממנו בקריאת שמע שחרית וערבית.

הרמב"ם במורה הנבוכים (ח"ג פנ"א) רואה דרך זו כמעולה שבדרכי עבודת ה' "יהיה מדבר עם בני אדם ומתעסק בדברים ההכרחיים לגופו וכל דעתו באותה שעה מופנית אליו יתעלה". הרב קוק באורות הקודש (ח"ג, פרק יז) מזכיר את הרמב"ם עם ההסתייגות שלו, שזוהי דרגת משה והאבות, אך יחד עם זאת תומך בהרחבתה בצורה השווה לכל נפש.

(ה) דיון בשורש הגה

ייתכן שההבנות לעיל תלויות בהבנת השורש הגה. המופיע בפסוק. שורש התיבה הגה יכול לשמש בשני מובנים: האחד הוא **דיבור ושיח** על דרך הכתוב: "ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך" (תהילים לה, כח). לאור הבנה זו המסר והציווי בפסוק ברור. הגאון רבי אליהו מוילנא (הגר"א) בתחילת פירושו למסכת פיאה, אומר על המשנה המפרטת את הדברים שאין להם שיעור ומונה ביניהם גם את תלמוד תורה. ללימוד אין שיעור, לא למעלה ולא למטה. למעלה לא, כי כתוב "והגית בו יומם ולילה". והגר"א אמנם ידוע בדבקותו והתמדתו העצומה בלימוד תורה².

שונה יהיה המצב אם נבין שהשורש הגה פירושו **התבוננות**, וכפי שמפרש רש"י על אותו פסוק, שכל הגיון שבתורה הוא בלב, כך גם מופיע בתהילים (מט, ד) "פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות". אם אכן משמעות הפסוק היא שצריך להתבונן בדברי תורה, ניתן לעשות זאת גם בשדה, במפעל, או בכל מקום עבודה אחר אשר בו אדם צריך להגות, להתבונן ולהיזהר שלא יתקל באיסורי תורה. אם דרגתו עליונה קצת יותר, יוכל לקיים "והגית בו" ברובד גבוה יותר על פי הנאמר בספר "יושר דברי אמת" (דף יג ע"ב) שהכוונה היא שהוגה בו – בה' יתברך. כך הוא מסביר את עיקרון לימוד תורה לשמה. ניתן ליישם זאת גם אצלנו ולומר שאדם יכול לעסוק במלאכתו כל היום ועדיין לא ישבות ממצוות "והגית בו יומם ולילה". בו – הקב"ה כפי שביארתי, על ידי כך שיכוון כל מעשיו לשמו יתברך.

(ו) הציווי ליהושע

על פי גישה שנייה זו מיקום הפסוק במסגרת ציווי ה' ליהושע מובן היטב. בפסוקים קודמים מצווה ה' את יהושע להתחזק, כי הוא ינחיל את הארץ. כיצד, אם-כן, יבוא כאן ויחייבהו להינתק מהוויות העולם הזה ולהגות יומם ולילה בלימוד תורה? וממשיך הכתוב ומצווה עליו לעשות כמו שציווהו משה, ומודגש: "אל תסור ממנו ימין ושמאל למען תשכיל בכל אשר תלך". הדרשה של הרב יקותיאל יהודה טייטלבוים בספרו "ייטב לב" על פרשת

2. היו שהגיעו מתוך כך למסקנה הפוכה "בתקופה שלנו", כותב ישעיהו לייבוויץ בספרו "שיחות על פרקי אבות ועל הרמב"ם" (עמוד 34): "אין האדם המעורה במציאות החברתית התקינה יכול לקיים מצוות תלמוד תורה כהלכתה שאינה אלא 'והגית בו יומם ולילה'", לפיכך הוא יוצא חוצץ נגד שיטת הישיבות.

וישלח מבטאת יפה את הרעיון: "ימין – התורה שניתנה בימין, ושמאל – ענייני העולם הזה", וכוונתו שלא יסור מכל אשר ציווהו משה. אכן, הציווי של משה ידוע לנו מפרשת וילך (דברים לא, כג): "ויצו את יהושע בן־נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את בני־ישראל אל הארץ".

כאן, בהקשר זה שה' מצווהו על כיבוש הארץ מצווהו גם על: "לא ימוש ספר התורה הזה מפידך", שפירושו לדבריו הוא: תעשה הכל רק על פי התורה. אם אכן ינהג כך, מובטח לו בהמשך הפסוק: "אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל". נפלא מאוד הוא השכר על פי הסברנו. אם ינהג במלאכתו המוטלת עליו, ובד בבד עם כך גם יהגה בתורה, יתקיימו בו שני הדברים גם יחד. הוא יצליח במשימות המוטלות עליו וגם ישכיל. אך כאן צריך להדגיש שכל זאת בתנאי שאכן מבינים את ההגות בתורה כמחשבה להימנע מחטא, או שיהיו מעשיו לשם שמים ולא כדיבור תמידי רק בה, דבר שלא יאפשר לו התעסקות בשליחויותיו. אכן, אין זו מידה קלה כלל ועיקר. לא על חינוס נזקק הוא לברכה של משה ולברכה של הקב"ה עצמו, גם יחד, כדי שיוכל לעמוד בכך. אפשר להתגבר על הקושי של השיתוק שעלול לפקוד את יהושע אם יעסוק רק בתורה גם בדרך אחרת. אם נפרש הגות בתורה – בדברי תורה, על דרך "ודברת בס" – שלא יהא עיקר דיבורך אלא בהם, כפי שמוזכר על הפסוק ב"ואתחנן" (ו, ז). כלומר, יהושע יוכל לקיים את המלאכה שהוטלה עליו, אבל בכל הזדמנות הן ביום והן בלילה ידבר בדברי תורה. בזמן שהוא נוהג כאישיות תורנית, יכול הוא להיות בשדה, במפעל או אפילו מצביא ולנהל קרבנות, ויחד עם זאת אינו מפסיק מהגייה בדברי תורה.

ר' דוד קמחי (רד"ק) מתגבר על הבעיה בכך, שהוא מחלק את חייו של יהושע לשתי תקופות. באחת הוא אכן מצווה להגות יומם ולילה – כל היום וכל הלילה, ובשניה הוא מצווה על כיבוש הארץ והנחלתה. כותב אחר כך הרד"ק: "וכן לכל אדם, עד שידע התורה, ואחר כך ילמוד החכמות". הכוונה היא שיהושע בתחילת ימיו היה מתמסר בכל כוחו ומרצו ללימוד התורה. כנראה, זו היא גם משמעות הפסוק בפרשת "כי תשא" "משרתו יהושע בן־נון נער לא ימיש מתוך האוהל", עד שלא קיבל את המלאכה שהוטלה עליו נקרא נער, כי רק הכשיר עצמו לכך.

הוכחה לכך שלא היה נער ממש בתקופה ההיא, הוא פירוש האבן־עזרא שם, המביא את מאמר חז"ל כי שבע שנים נכבשה הארץ ושבע שנים חולקה לשבטים, ובסופן נפטר יהושע. אם נחסר ארבע עשרה שנים ממאה ועשר שנותיו, ונחסר מהן כשלושים ותשע שנה שהיו במדבר, לאחר פרשיה זו, נמצא שיהושע היה אז לא פחות מאשר בן חמישים ושבע. מדוע אם כן קורא לו הכתוב "נער"? האבן־עזרא והרמב"ן בפירושם לפסוק מתחבטים בדבר וכן הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ב פל"ב). תשובת הרמב"ן היא שעשה שירות נער;

תשובת ראב"ע, שהתיבה נער משמשת בעברית במשמע של משרת. מסביר הרמב"ם: "מצב כל נביא שהכרחית לו הכנה טבעית מעיקר יצירתו" המשותף לשלוש התשובות גם יחד, הוא, שהיתה זו בעבור יהושע תקופה של שימוש תלמידי חכמים, שהכשירה אותו לקבל את תפקידו בעתיד. במיוחד, לאור סוף אותו קטע ברמב"ן שבו מפרש את שמו של יהושע בן-נון במשמע של תבונה.

בגמרא מוזכר, פעמים רבות מעלת שימושם של תלמידי חכמים: "גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה" (ברכות ז ע"ב). בנוסף לכך הביטוי שמופיע שם "לא ימיש מתוך האוהל", מזכיר בצורה ברורה למדי את זה המופיע ביהושע "לא ימוש ספר התורה הזה מפיד", הנהגה באוהלה של תורה. לפיכך, מתקבלת על הדעת האפשרות שבהיותו נער התמיד בתורה וגם לאחר מכן, כל זמן שלא היה עליו עול של מלאכה.

בתקופה השנייה של חייו שלו ושל כל אדם יגה בתורה יומם ולילה, אך במובן של ביום ובלילה כשמתאפשר לו "כשימצא פנאי מעסקי מחייתו", לפי הגדרת הרד"ק.

אין להקשות על פירוש זה מן המדרש על הפסוק ביהושע (ה, יד): "ויאמר לא, כי אני שר צבא ה' עתה באתי". לפי הסבר המדרש בא המלאך כדי להפחידו על ביטול תורה שבטלים עתה, ולכן לדעתו, כתוב "וילן יהושע בתוך העמק", שפירושו שלן בעומקה של הלכה. לכאורה יוכל אדם לטעון שכמה דברים משתמעים מכאן: ראשית, שעוון ביטול תורה חמור ביותר. שנית, שהפוגה קלה בין הקרבות, או בהשלכה אלינו, הפוגה בעבודה, מצריכה מיד עיסוק בתורה. על פירוש שני זה אומר הרד"ק שהוא "רחוק, כי אין שעת המלחמה, שעת תלמוד תורה".

אשר לאותו מדרש, הוא ממשיך ומעלה נימוקים לדחייתו. הדורש צירף את פסוקים ט, ר"ג שבפרק ח ודרשם, דבר שרחוק כמובן, מפשוטו של מקרא. פסוק אחד אומר: "וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם" (ט) ומשנהו אומר: "וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק" (יג). יחד עם דחייתו של המדרש מבחינת הסבר הפסוקים, הרעיון אותו הוא מבטא אכן נכון. בברכות ה ע"א, מופיע מאמר של רבא: "אם רואה אדם שייסורין באין עליו יפשפש במעשיו... פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, שנאמר בתהילים: (צד, יב) 'אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו'". הכוונה היא שעל ידי היסורים יבוא לידי תלמוד תורה (רש"י). אך, גם כאן אין זהו פשוטו של מקרא. נוסף על-כך אם נבדוק לגבי מי הדברים אמורים, נמצא שהמדובר באדם שבדק את עצמו ולא מצא שום רבב, שום חטא שבגללו יכולים לבא יסורים אלו (רש"י). אדם שהגיע לדרגה זו ובאו עליו ייסורים יתלה בביטול תורה אך אין זו דרישה מכל יהודי.

יחד עם זאת נראה שהרקע למדרשים מן הסוג הזה הוא בתקופה שניסו לחזק את לימוד התורה, לבל תשכח מישראל. לא מפליא שבעל המאמר הוא רבא, או רב חסדא לפי גירסא אחרת, שחיו בתקופת הגלות. אמירה כזו לא היתה מתאימה להאמר בתקופה של התנאים. שם ישנה נטיה להגדיל בכוחה וחשיבותה של המלאכה, הנטיה היא לקשור בכל מקום את לימוד התורה כדי לדעת כיצד לנהוג או להימנע מאיסור, וכך גם נבין את הפסוק: "... והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות כלל הכתוב בו..." (יהושע א, ח).

סיכום

ניסינו לעמוד כאן על הגדולה שבבעיות היהודי המאמין. מהו היחס שבין מצוות תלמוד תורה לשאר המצוות שבהם מצווה היהודי. לשון אחר מהו היחס בין תורה מצוות וחיי שעה. הוצעו שלושה כיוונים אפשריים:

(1). צימצום היקף החיוב – אין החיוב ממש יומם ולילה. ואז לפי זה יש מקום לדון מהו ההיקף הנדרש מן האדם, ולשם אילו עניינים מותר לעזוב התלמוד ולשם אילו עניינים אסור לעזוב התלמוד.

(2). צימצום אופי החיוב – אין הכוונה חייב לעסוק בתלמוד תורה אלא זו ברכה – שתוכל להתפנות ללמוד תורה, או שזו מצוה אם באה לידך תקיימנה.

(3). הרחבת המושג תלמוד תורה.

עד כאן דנו בלימוד תורה כפעילות לימוד גרידא. יתכן ש"והגית בו יומם ולילה" – אין הכוונה בו – באותו טכסט מסויים, אלא הכוונה שתנהג ותחשוב על פי ההנחיות והכיוונים שאותו "ספר" מתווה ומדריך.

היפה שבגישה זו הוא, שאין כאן הפרדה בין קודש לחול, אלא אדרבה יש כאן נסיון לקדש את החול.